

”Jyske Lov” vender tilbage

Håndskriftet Codex holmiensis C 37) udveksles med Sverige 2011

af direktør Erland Kolding Nielsen, Det Kongelige Bibliotek

Den 30. marts 2011 blev en historisk dag i dansk kulturhistorie og for Det Kongelige Bibliotek. Da vendte håndskriftet med den ældste kendte nedskrift af *Jyske Lov* fra 1241 tilbage til Danmark efter knap 300 års udlændighed i Sverige. Det er først tredje gang i Danmarkshistorien, at der foretages en statsudveksling af håndskrifter. Første gang var i 1878-79, hvor Det Kongelige Bibliotek fik det i 1863 i Angers genfundne fragment af *Saxo Grammaticus*' originalmanuskript til hans *Danmarkske kronike* fra o. 1200 tilbage fra Frankrig, anden gang i 1929, hvor Rigsarkivet ved Det Kongelige Biblioteks mellemkomst fik et håndskrift fra o. 1300 med den eneste kendte overlevering af *Kong Valdemar (Sejrs) Jordebog* fra 1230'erne tilbage fra Sverige.

Baggrunden er historikeren Thomas Riis' påvisning på foranledning af undertegnede i 2004 af, at et bestemt håndskrift i Kungliga Biblioteket i Stockholm, Sveriges nationalbibliotek, ikke – som antaget gennem mange år – var en del af det omfattende svenske krigsbytte, der blev taget under Torstensson- og Karl Gustavkrigene 1643-45 og 1657-60, tre af de mange svenskekrige i 1500- og 1600-tallet, men som køb eller gave

var endt i Sverige i 1720'erne.¹ Derved opstod en mulighed for at drøfte en mulig udveksling med Kungliga Biblioteket med udgangspunkt i parallellen fra 1929.

Håndskriftet Codex holmiensis (C 37)

Håndskriftet C 37 i Kungliga Biblioteket i Stockholm er på alle måder et bemærkelsesværdigt håndskrift fra højmiddelalderen, det være sig på grund af indhold, alder eller proveniens. Dertil kommer en række nye videnskabelige erkendelser, hvis perspektiver det giver anledning til at undersøge. Håndskriftet havde indtil 1977 været fejldateret og derfor ret upåagtet af forskningen, det blev således i 1933 forkastet som tekstgrundlag for den seneste videnskabelige udgave af *Jyske Lov*,² men i 1977 var det grundlag for en vaskeægte videnskabelig sensation, da Thomas Riis i sin disputats *Les institutions politiques centrales du Danemark 1100-1332* med betydelig sikkerhed kunne omdatere det fra o. 1350 til o. 1276, og endvidere, at middelalderhistorikeren, professor Niels Skyum Nielsen (1921-1982) i sin opposition 16. september 1977 på Odense Universitet yderligere kunne bekræfte og underbygge denne omdatering.³ Det gav – og giver – helt nye videnskabelige perspektiver i en række sammenhænge, for resultatet var, at vi for første gang siden den videnskabelige historieforsknings gennembrud i det 19. århundrede var i besiddelse af et lovhåndskrift fra 1200-tallet med en – nu den ældste – overlevering af teksten til *Jyske Lov*.

Man loqh skal land byggas. en wad
hwar man oruvs at sit eghet.
Oc late man nyte iasfath tha thuyt
ta men akki loqh wch. en angu loqh ar
em goch at fyllagh sinu sannaend. hwar
sinu man arer um sannaend. thar skal
loqh lreth hwidt ret ar. wate ar loqh
a lande. tha hafthe hiu mest thar mest
marra gripa. thy skal loqh afthar alle
men gores. at rita man oc spaka. oc
saklose nyte thet ret oc thet spech.
Oc urte man oc folc. rethas thar thar i
loghan at skrivan oc thore ar for thy ful
kumma thare unskop thar thar haue i
hughar. wai ar thar oc rit ar then thar
gus rsla oc rars rslagh. ma ar loc
ka til gost. ar hofthings rsla oc landes
witar loqh. for fanga thar at gora illa
Oc pina thar of the gora illa. **plogus**
Logh skaal wate rthie ret. tholligh.
afthar landens wana. quamligh.
oc rft. lh. oc oparbar sua at alle man
mughar wita oc undlar stand hwar loqh
saghat oc war ar gost. ath skrivan for
annan man. sarelh wild mitta afthar olle

Det har naturligvis allerede været brugt til en begyndende omvurdering af Jyske Lov, der begyndte med retshistorikeren Ole Fengers (1931-2003) genoplivning til 750-årsjubilæet 1991 for udstedelsen 1241 af renæssancehistorikeren Arild Huitfeldts tese om, at Jyske Lov i virkeligheden var *tænkt* som en egentlig rigslov, d.v.s. gældende for hele Danmarks rige, og ikke blot en enkelt landsdel.⁴ Denne tese har i hvert fald siden midten af det 19. århundrede været afvist af samtlige retshistorikere indtil sidst i det 20. århundrede.⁵ Perspektivet er nemlig, at der med C 37 er fremkommet et nyt grundlag for den antagelse, at Jyske Lov hverken var tænkt eller givet som en landskabslov for Jylland og Fyn, men udstedt som en lov for hele Danmarks Rige på rigsmødet i Vordingborg den 10. marts 1241, altså en *Danske Lov*, der således kan betegnes som slutstenen på den i øvrigt veldokumenterede centralisering og konsolidering af stats- og kongemagten i Valdemarernes storhedstid.

Det ser nemlig ud til, at prædikatet ”jysk” er kommet til senere og dermed, at den geografiske begrænsning af lovens juridiske gyldighed er resultatet af en senere politisk-juridisk udvikling, måske fra helt ind i 1300-tallet.

Overlevering af middelalderlige lovhåndskrifter i Danmark

Indtil 1977 var det den almindelige opfattelse i forskningen, at der ikke var overleveret lovhåndskrifter ældre end ca. 1300. Dette var bl.a. opfattelsen hos udgiverne af *Jyske Lov* i den moderne, kritisk-videnskabelige udgave, der udkom i 1933 i Det Danske Sprog- og

Litteraturselskabs regi.⁶ Her valgte man håndskriftet NKS 295 8° i Det Kongelige Bibliotek som hovedgrundlaget for tekstfastsættelsen, et håndskrift, der dateres til ca. 1325, selvom dette heller ikke dengang ansås for det ældste.

C 37's betydning må også ses i perspektiv på baggrund af den middelalderlige overleverings- og bevaringssituation.⁷ De – få – bevarede dansksprogede håndskrifter i kodeksform (”bøger”) fra middelalderen før bogtrykkerkunstens indtog i Danmark efter 1495 må karakteriseres som ”national kulturarv i særklasse”, og de udgør hævet over enhver tvivl desværre kun en ubetydelig del af, hvad der dengang blev til og skrevet på dansk. I alt findes der kun bevaret 4 håndskrifter på dansk før ca. 1300 med Stockholm-håndskriftet *Codex holmiensis B 74* som det ældste, dateret til ca. 1250, og 31 fra det 14. århundrede, d.v.s. 13 % af de 197 – kendte – bevarede i alt fra før 1500.⁸ Af disse udgør lovhåndskrifter hhv. 100 %, 74 % (23 af 31) og 54 % (113 af 162) af det totale antal bevarede dansksprogede kodekser fra hhv. 1200-, 1300- og 1400-tallet.⁹ Man regner i dag med, at det bevarede antal håndskrifter udgør ca. 7 % af de i middelalderen producerede.¹⁰ Derfor er både nyfund, som i dag er uhyre sjældne, og omdateringer, som er endnu sjældnere, af stor videnskabelig og kulturel betydning.

C 37 har været kendt af den historiske forskning i hvert fald siden 1783, hvor retshistorikeren Peter Kofod Ancher (1710-1788) i sin udgave af Jyske Lov omtaler håndskriftet som hjemmehørende i Kungliga Bibliote-

Hvilch barn erua skal. af man quennas i enki do.
 hwat then skal saghor. Vm sloveferborn.
 her barn doper. ij. fader ene ma sic barn goia. *ee*
 af kona sighe sic wate mar. *ij.* hwinnet arf skal krenes oc gual.
 hwa naft et ar erua. *Varia* *ij.* om ma tagge yonhon wiff. *ee*
 hwa mykat hwer takar v. om godborn. *ee*
 af arua. om ma der uij. mygel guals. *ee*
 hwa werte ma wate. *ee*
 hwa boscap skiftes ther eiet. *vi.* Ther koner ma henne born oc
 fader ma ei halde barn. *vij.* born goz gromar. *ee*
 hwa mat meta merthen. Vm bypfader oc bypborn. *ee*
 Brotyar ma ei halde syter. *vij.* Thalle mughe ei wari wate.
 met sic wiff merthen hawol. Vm det forthing. *ee*
 af barn ilgori fallag. *ix.* hwa men skule quennes. *ee*
 vt w arning. *x.* hwa iot ma af henda. *ee*
 hwa er eut samfysken eruar. *xi.* Vm koner iot. *ee*
 meta then aut. hwa gamalt barn goz ma
 Bonde sun i falg har. *xij.* hwa er iot
 forlore. *at her laf banlar.*
 hwat fader tharf sel sic barn. *xiij.* hwa er things wina. *ee*
 Vm hemsfarch. *xv.* af mat sel sun iot wotter
 af fyskan karler a annet at. *xvi.* ei laug i iot. *ee*
 ther hauer fanget vret. *xvii.* hwa sel vhemal. *ee*
 Ther arf betet arf. *xviii.* Skil man vm kopa iot. *ee*
 af stypfyskan skal vm boscap. *xix.* hwa men skulle iot warte
 af brocher meune met andre. *xx.* Vm oututt. *ee*
 faken i fallagh. *xxi.* af thops mare skal wiche arf
at her hwaer man mid ba. (by.
gustuf egben.
q hurmberch fuffte ther born.
oc wari. med gule. (by. gule.

Indholdsfortegnelsen/kapitelregistret tiul Iyske Lov i Codex Holmienses 37. Foto: Kungliga Biblioteket.

ket i Stockholm.¹¹ Ingen historiker før Thomas Riis i 1977 synes dog at have været opmærksom på, at der i C 37 er en særlig betydningsfuld kodikologisk sammenhæng, idet der imellem nedskriften af Jyske Lovs indholdsfortegnelse og fortale var indsat to andre aktstykker fra 1245 og 1276, og at disse aktstykkers optræden og placering i håndskriftet kunne have betydning for dateringen af de enkelte teksters tilblivelse og nedskrift. Sproghistorikeren Peter Skautrup (1896-1982) nævner i sin facsimileudgave af C 37 fra 1973, at der ”fol.3r (efter kapitelregistret) [er] indført to vigtige aktstykker på latin ... skrevet med en hånd, der næppe er meget yngre end selve lovtekstens”, men uden at drage dateringsmæssige eller andre konsekvenser af denne iagttagelse, idet lovteksten stadig anses for at være fra senest 1350.¹² Ingen rets- eller anden historiker har før 1977 kunnet datere det mere nøjagtigt end til engang i 1300-tallet, og ingen har før 2004 været opmærksom på, at lovtekstens sproglige og juridiske affattelse af en række straffebestemmelser i sig selv indikerer, at afskriften er ældre end de øvrigt kendte, man har lagt til grund for tidligere udgaver.

C 37 er derfor det nye udgangspunkt for en omvurdering, som forskningen er i gang med. Spørgsmål som hvilken proveniens håndskriftet har, i hvilken sammenhæng det er overleveret i anden halvdel af 1200-tallet, hvem der har ejet og benyttet det, er spørgsmål, der nu må stilles og måske kan besvares gennem nye undersøgelser. En ubestridelig kendsgerning er det, at vi ikke tidligere har haft et middelalderligt

lovhåndskrift, der har kunnet dateres så forholdsvis præcist, og som ud fra den kodikologiske sammenhæng i overleveringen af en flerhed af samtidige aktstykker giver mulighed for usædvanlige slutninger ud fra spørgsmålet: Hvad er C 37 – eller har været – i 1200-tallet? Kan det placeres nærmere, end det hidtil er sket, i den politiske historie?

Den politiske baggrund for statsudvekslingen

Baggrunden for, at udvekslingen er blevet mulig, er imidlertid klart politisk, fulgt op som tidligere nævnt af min og forskningens reaktion på en gennem mange år fremført tese, både i politiske og historikerkredse, om, at C 37 var krigsbytte.

I efteråret 1996 fremsatte det i 1995 stiftede nationalkonservative *Dansk Folkeparti* i Folketinget krav om, at den danske stat skulle kræve krigsbytte fra svenskekrigene i 1600-tallet tilbage fra Sverige. Kravet er siden gentaget af Dansk Folkeparti seks gange i Folketinget og Nordisk Råd i de følgende knap 15 år. Sagen har fået omfattende offentlig omtale i medierne, førte med mellemrum til en politisering af debatten om kulturarven uden tidligere sidestykke og fik bl.a. til følge, at der efter regeringsskiftet i 2001 flere gange forsøgt sat en proces i gang med det formål at tvinge regeringen til at rejse kravet udenrigspolitisk over for Sverige.¹³ Partiets årelange ”kampagne” kulminerede den 7. november 2008 kort efter, at Carina Christensen (K) ved ministerrokaden som følge af Bendt Bendtsens afgang som vicestatsmini-

ster og formand for Det Konservative Folkeparti 10. september 2008 var blevet ny kulturminister. De tre toppolitikere, der i de foregående 12 år successivt havde kørt sagen for Dansk Folkeparti, Kristian Thulesen Dahl, Peter Skaarup og Søren Espersen samt nu også selveste partiformanden Pia Kjærsgaard fremsatte et forslag til folketingsbeslutning ”om udveksling af civilt krigsbytte mellem Sverige og Danmark”, der skulle ”pålægge regeringen at udarbejde en redegørelse til Folketinget inden den 20. januar 2009 samt indlede forhandlinger med den svenske regering med det formål at udveksle civilt krigsbytte fra krigene mellem de to lande.”¹⁴

Sagen behandledes i Folketinget under en næsten halvanden time lang debat 4. december 2008, hvor alle partiers kulturordførere bidrog.¹⁵ Det var formentlig den længste debat om et enkeltstående kulturpolitisk spørgsmål af denne art siden debatterne i 1960’erne om tilbagelevering af de islandske håndskrifter. I alt blev der afgivet 44 indlæg. Kulturministeren afviste som tidligere ministre og regeringer DFs forslag. Under debatten spillede det håndskrift, der nu er udvekslet, en afgørende rolle.

Ministeren afsluttede debatten med DF med følgende konklusion: ”Alttså, jeg vil fastholde, at regeringen afviser beslutningsforslaget, for det handler om alt civilt krigsbytte fra krigene mellem de to lande tilbage i 1600-tallet. Men jeg vil gerne vedstå, at jeg mener, der er en særlig problemstilling vedrørende Jyske Lov, som man godt kunne gå videre med. Jeg tror, man skal være meget forsigtig med, hvordan man griber det an, i forhold til

at det er to regeringer og to lande, der nu skal i dialog om det her. Men jeg vil sige, at det er en problemstilling, jeg vil vie stor opmærksomhed, og hvis det kan glæde Dansk Folkeparti, kan de godt glæde sig lidt over det.” Baggrunden for, at ministeren kunne sige dette, var forskningens tidligere påpegning af, at C 37 ikke var krigsbytte, der helt ændrede problemstillingen for netop denne genstand, samt at ministeren var vidende om, at der havde været kontakt imellem de to kongelige biblioteker, og at svenskerne ikke længere var helt afvisende over for en konkret forhandling om en ligelig udveksling.

Søren Espersen (DF) fulgte op på kulturministerens løfte under forespørgselsdebatten gennem et spørgsmål i Folketingets Kulturudvalg 30. oktober 2009 under overskriften ”status for evt. tilbagelevering af Jyske Lov fra Sverige”, hvor der henvistes til, ”at hun agtede at ”gå videre” med det særlige problem, som Jyske Lov udgør, idet hun erkendte, at dette specifikke problem var noget, hun ville tage op med den svenske regering i forsøget på at få tilbageført den unikke, stjalne kulturgenstand. Kan ministeren oplyse, hvornår og hvor mange gange, siden 4. december 2008, hun har haft samtaler med sin svenske kollega om sagen, og hvor langt hun er kommet i forhandlingerne?”¹⁶

Kulturministeren svarede den 30. november således: ”Jeg kan oplyse, at jeg på foranledning af de drøftelser, som den 4. december 2008 udspandt sig under folketingsbehandlingen af B 37, anmodede direktøren for Det Kongelige Bibliotek om at undersøge mulighederne



Codex Holmiensis 37 er et samlingshåndskrift, bestående af 3 dele, der antagelig 1580 er blevet samlet i ét presset læderbind over træsideflader og med flere roskenrammer. På bindets forreste perm er indpræget bogstaverne CHB og på bageste perm årstallet 1580.

for en evt. tilbagelevering af Jyske Lov. Ved samme lejlighed bad jeg ham om at tage kontakt til direktøren for Kungliga Biblioteket i Stockholm med henblik på uformelt at drøfte problemstillingen. Direktøren for Det Kongelige Bibliotek har meddelt mig, at han har indledt drøftelserne om en mulig tilbagelevering af Jyske Lov med sin svenske kollega. I drøftelserne, hvor en tilbagelevering i form af bytte også er på tale, er således taget de indledende skridt til, hvordan

den videre proces bedst gribes an. Jeg vil på det førstkommende møde med min svenske ministerkollega fortsætte drøftelserne, og det vil ske i lyset af følgende: Det Kongelige Bibliotek har oplyst, at der faktisk ikke er tale om et krigsbytte fra svenskekrigene i 1600-tallet. Det håndskrift, Codex Holmiensis C 37, der er genstand for den offentlige diskussion, og som i dag befinder sig i svensk eje, er kommet til Sverige på et senere tidspunkt end tidligere antaget.

I 1717 var det pågældende håndskrift således i Ribebispens Christian Muus' eje, og det dukkede først op i Antikvitetsarkivet i Stockholm i 1720'erne. Jeg er blevet gjort opmærksom på, at denne viden er tilvejebragt så sent som i 2004 gennem en fornyet undersøgelse foranlediget af den offentlige debat om evt. tilbagelevering af svensk krigsbytte. Ifølge Det Kongelige Bibliotek er der heller ikke tale om en original nedskrift fra 1241, hvor Jyske Lov blev givet på Vordingborg Landsting. Det er en senere afskrift, som efter nye undersøgelser af danske historikere i 1970'erne blev omdateret fra ca. 1350 til ca. 1280. Dette betød, at afskriften herefter er blevet anset for den ældste blandt de bevarede tekstkilder af Jyske Lov. Det eller de originale håndskrifter fra 1241 må antages for at være gået tabt allerede i middelalderen. I såvel svensk, dansk som tysk eje findes der i øvrigt adskillige senere afskrifter, hvoraf det ældste eksemplar i Danmark er fra ca. 1300. Endelig kan jeg oplyse, at C 37 siden 2003 har befundet sig på Det Kongelige Biblioteks hjemmeside i en digitaliseret udgave, hvilket kom i stand som følge af en gave fra Kungliga Biblioteket, Sveriges nationalbibliotek.¹⁷

Beviset for, at C 37 ikke er krigsbytte

Sagens politisering i årene efter 1996 medførte, at undertegnede allerede i slutningen af 1990'erne fattede mistanke om, at håndskriftet C 37 ikke kunne være krigsbytte fra svenskekrigene 1643-45 eller 1657-60 og derfor tog proveniensens op til

egentlig videnskabelig undersøgelse. Den svenske historiker, der i 1916-20 offentliggjorde den grundlæggende og banebrydende kortlægning af proveniensens af svensk litterært krigsbytte fra det 17. århundrede, og i øvrigt må anses for den autoritative kilde på området, omtalte nemlig ikke – i modsætning til andre håndskrifter – C 37 som sådant.¹⁸ Sproghistorikeren Peter Skautrup, der som nævnt i 1973 udgav en faksimileudgave med videnskabelig indledning af dele af C 37, meddelte også en række iagttagelser om håndskriftets proveniens, der, hvis man læser dem med krigsbyttebrillerne på, indicerer, at det ikke kan forholde sig sådan.¹⁹

Jeg anmodede da den historiker, der i sin tid havde omdateret det pågældende håndskrift, om at foretage en proveniensundersøgelse af håndskriftet for om muligt at søge at bestemme, hvor håndskriftet kom fra, og hvordan det var endt i Stockholm. Hans undersøgelse gav det i sig selv overraskende resultat, at det med stor sikkerhed havde været i Danmark i begyndelsen af 1700-tallet, at det formentlig først havde forladt landet efter 1717, og at håndskriftet først var kommet til Sverige i 1720'erne.²⁰

Resultatet heraf blev således, at det i 2004 overraskende kunne påvises, at håndskriftet ikke var krigsbytte. Derved blev der åbnet for en henvendelse fra mig som chef for Det Kongelige Bibliotek, Danmarks Nationalbibliotek, til vor svenske søsterinstitution om muligheden for en håndskriftsudveksling med præcedens i eller parallel til den større håndskrifts- og arkivudveksling i 1929.²¹

I marts 1929 blev der nemlig forud for en aftale imellem det svenske og det danske Rigsarkiv, der bl.a. førte til, at Danmark bl.a. udvekslede Münchenarkivet efter Christian II med de yngre Sturers arkiver, truffet aftale imellem Det Kongelige Bibliotek i København og Kungliga Biblioteket i Stockholm om, at de dér beroende håndskrifter, det lidt yngre håndskrift fra o. 1300 med *Kong Valdemars Jordebog* fra 1230'erne, *Eline Gøies Jordebog* og *Helsingør Stads Privilegier* alle blev overført fra Kungliga Biblioteket til det danske Rigsarkiv. Til gengæld gik Det Kongelige Bibliotek ind på til Kungliga Biblioteket i Stockholm at afgive to håndskrifter, *Kong Kristoffers (III) svenske Landslov* fra ca. 1450 i Bengt Jönsson Oxenstiernas eksemplar (Gl. Kgl. Saml. 1209, fol.) og *Nydala Klosters Brevbog* (Ny kgl. Saml. 1432, fol.) samt en inkunabel, *Chronica Slavica*, trykt i Lübeck af Mathäus Brandis 1486 (Inc. Hafn. 747). Som min forgænger Svend Dahl skrev: ”Ved Det kgl. Biblioteks Imødekommenhed lykkedes det saaledes Rigsarkivet at komme i Besiddelse af tre for dansk Historie vigtige Arkivalier; især maa Tilbageførelsen af Kong Valdemars Jordebog her til Landet betegnes som en for vor nationale Historieforskning meget betydningsfuld Begivenhed”.²²

Kulturministeren anmoder Det Kongelige Bibliotek om at optage forhandling med Sverige

Kulturministerens svar til Folketingets Kulturudvalg af 30. november 2009 var naturligvis afgivet efter råd fra embedsværket og ud fra min vurdering af, at sagen gennem

den videnskabelige påvisning af den svenske proveniens som gave eller køb var afpolitiseret i en sådan grad, at man godt kunne genoptage sagen til drøftelse. Svaret byggede i al væsentlighed på forslag fra mig af 10. november 2009. Fra min side var spørgsmålet om en mulig udveksling nemlig mange år tidligere taget op i et fortroligt brev af 18. november 1999 over for daværende rigsbibliotekar Tomas Lidman, hvor jeg for første gang – men på det vidensniveau, man dengang havde angående C 37 s status som krigsbytte – forespurgte om muligheden af en byttehandel med følgende afsluttende argumentation: ”Det er ... klart, at en byttehandel altid er konkret og derfor uden præcedens i andre sammenhænge og derfor altid må behandles konkret og individuelt.” Tomas Lidman afviste dengang sagen på grund af ”den præjudicerande effekt” for en lang række andre sager og genstande, men forespørgslen førte til, at Kungliga Biblioteket nogle år senere digitaliserede C 37 til Det Kongelige Bibliotek, og dette er for så vidt et glimrende eksempel på det samarbejde imellem kulturarvsinstitutioner hen over landegrænser, som ud over de juridiske er et af de konkrete argumenter for den mere principielle afvisning af udveksling af krigsbytte.²³ Men efter Thomas Riis’ falsificering af krigsbytteproveniens fornemmede jeg, at sagen måske stillede sig anderledes.

Det formelle pålæg fra kulturministeren om i min egenskab af chef for Det Kongelige Bibliotek at optage egentlige ”forhandlinger med rigsbibliotekaren for det svenske nationalbibliotek

med henblik på en mulig udveksling af den pågældende afskrift af Jyske Lov (C 37) med en eller flere genstande” forelå 15. december 2009. Den 16. december var jeg i Stockholm til afskedsreception for netop den tidligere rigsbibliotekar, nu afgående rigsarkivar Tomas Lidman – min mangeårige kollega – medbringende et brev til Kungliga Biblioteket, bilagt ministerens brev. I brevet understregede jeg, at ”jeg ser sagen som en parallel til udvekslingen mellem Danmark og Frankrig i 1878, der førte til tilbageleveringen af det i 1863 fundne Saxo-fragment i Anger.” Under receptionen blev mulige bytteobjekter diskuteret livligt og Tomas Lidmans forgænger, tidligere rigsarkivar Eric Norberg henviste også til den just omtalte dansk-svenske håndskrifts- og arkivudveksling fra 1929.

Sagen røg straks ud i pressen, og både den danske og svenske presse forsøgte i foråret 2010 naturligvis løbende at presse oplysninger ud af de to institutionschefer om forhandlingernes gang,²⁴ og efter aftale orienterede jeg da offentligheden i DRs nyhedsudsendelse *Deadline* 28. april om, at Kungliga Biblioteket så positivt på en udveksling, hvis man kunne blive enige om et passende bytte. Årsagen til, ”at det er blevet en realistisk mulighed, er, at det er blevet bevist, at der, modsat hvad man ellers har troet, ikke er tale om krigsbytte, som aldrig udleveres”.

Hvad fik Sverige?

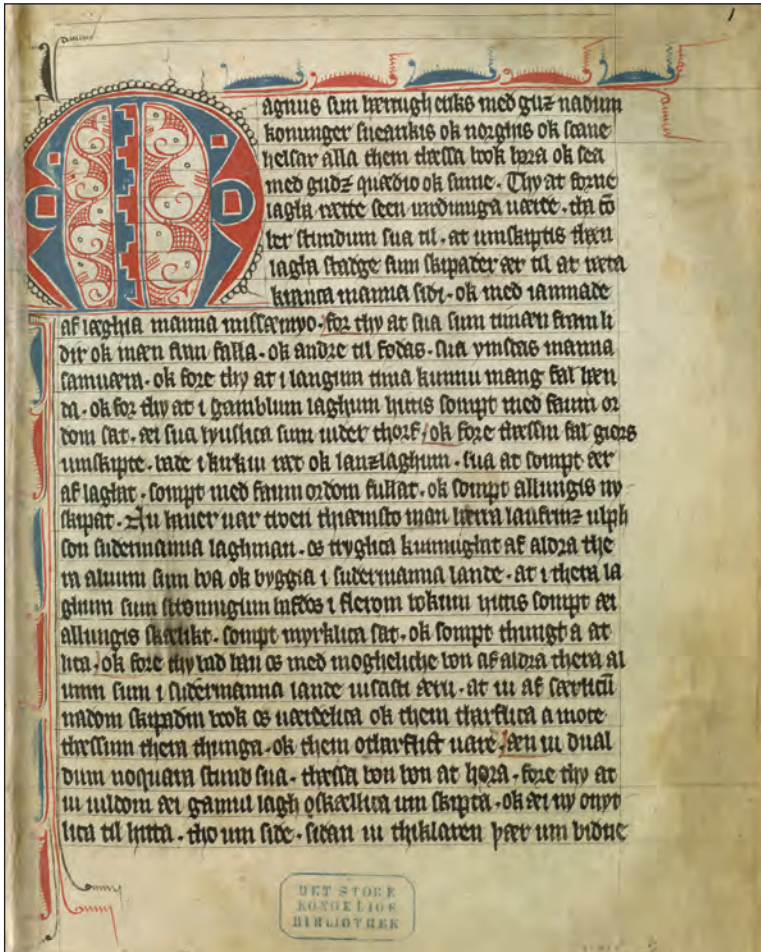
I løbet af foråret 2010 var der jævnlig kontakt omkring spørgsmålet om, hvad Danmark kunne give igen for C 37. Den 20. maj kom rigsbibliotekar



Södermannalagen, indbundet i brunt presset skindbind fra slutningen af 1500-tallet.

af det 17. århundrede og en række fotoalbums i storfolioformat af svensk kongelig proveniens fra det 19. århundrede i Kort- og Billedsamlingerne. Kungliga Biblioteket fandt efterfølgende, at kortene ”räcker inte riktigt till som bytte”, og rigsbibliotekaren konsulterede da det svenske middelalderforskersamfund, der udtalte, at ”Magnus Erikssons landslag i Köpenhamn är inget hederligt bytte mot Jyske Lov. Det enda jämbördiga är Södermannalagen: Ny Konglig Samling (NKS), Quarto 2237 i Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn”!²⁶ Magnus Eriksson ”Smek” (1316-74) arvede som treårig den norske trone og blev senere valgt til konge af Sverige. Hans blivende indsats i Sverige var udstedelsen af to rigs- og en række landskabslove.

I Det Kongelige Biblioteks i 2009 retrokonverterede håndskriftskatalog i REX anføres håndskriftet således: *Södermannalagen (Codex inris Sudermannici; Magni Smek Lex södermannica 1327)*. Der er tale om et velbevaret pergamentshåndskrift med illuminerede initialer, ”indlemmet i KB 1789”, der kom til Danmark fra Sverige i det 18. århund-



Södermannalagen, første side. Magnus Eriksson "Smek" (1316-74) arvede som treårig den norske trone og blev senere valgt til konge af Sverige. Hans blivende indsats i Sverige var udstedelsen af to rigs- og en række landskabslove. – Således er det to middelalderhåndskrifter med landskabslove af en vis parallelitet i proveniens og betydning, der er vendt tilbage til oprindelseslandet efter næsten 300 år i gensidig 'landflygtighed'.

rede, hvor C 37 gik den modsatte vej. Det har været kendt af forskningen i hvert fald siden begyndelsen af det 19. århundrede.²⁷ Dateringen varierer fra kort efter 1335 til efter 1400, men vurderes dog til at være fra omkring 1350 af den videnskabelige udgiver, ligesom indbindingen i brunt presset skindbind anslås til at være svensk fra slutningen af 1500-tallet.²⁸

Dette håndskrifts proveniens i Danmark er velbelyst. Det var en

af historikeren, gehejmearkivar Jacob Langebeks (1710-1775) erhvervelser, formentlig under den store indsamlingsrejse til Sverige og Østersølandene 1753-54, og på auktionen efter ham i 1777 solgtes det til retshistorikeren Peter Kofod Ancher (1710-1788) for 8 rdl.²⁹ På den sidste af auktionerne efter denne 1789 blev det endeligt købt af overbibliotekar D.G. Moldenhawer til Det Kongelige Bibliotek og indlemmet i Håndskriftsafdelingen under signaturen

Afslutning

Den 7.-8. juni 2010 var der nordisk nationalbibliotekar-møde på Island. Inden afrejsen tilbage blev Gunnar Sahlin og undertegnede i Keflavik Lufthavn enige om at udveksle C 37 med NKS 2237 under forudsætning af den svenske regerings godkendelse. Den 18. juni fremsendte jeg udkast til udvekslingsaftale imellem de to Kongelige Biblioteker.³¹ Her gik sagen midlertidigt i stå, idet en sommerferie og et svensk rigsdagsvalg og regeringsrokade kom imellem. Sagen blev genoptaget i december og efter en række drøftelser af formen for udveksling gav

det svenske Undervisningsministerium, under hvis ressort Kungliga Biblioteket hører, sin tilslutning i februar 2011.

Således vendte to middelalderhåndskrifter med landskabslove af en vis parallelitet i proveniens og betydning for de to lande tilbage til oprindelseslandet efter næste 300 år i gensidig ”landflygtighed”. For historieforskningen spiller det næppe den store rolle, hvor håndskrifterne opbevares, men i den nationale og politiske symbolverden har sagen haft stor betydning i Danmark, og dens udfald skyldes alene forskningens indsats, svensk velvilje og det faktum, at den er uden juridisk eller politisk præcedens for tilbageleverings- eller restitutionskrav i øvrigt.

Noter

- 1 Thomas Riis: Det ældste håndskrift af Jyske Lov (Codex holmiensis C 37), *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 43, 2004, s. 43-52. Thomas Riis (f. 1941) er professor emeritus i Skandinavians historie ved Kiels Universitet.
- 2 Peter Skautrup: *Jyske Lov. Text 1: NKS 295 80*. Udg. af Peter Skautrup. *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene*. II. 1933, s. i-xiv, jf. s. xv-xxxvii. Herefter: DGL.
- 3 For den seneste oversigt over overleveringen af Jyske Lov, se Erland Kolding Nielsen: ”Jyske Lov” som krigsbytte. En mytes opståen, udnyttelse og fald”, *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 49, 2010, s. 446-62 med yderligere henvisninger.
- 4 Ole Fenger: Jydske Lov og de øvrige danske landskabslove, *Jydske Lov 750 år*. Red. af Ole Fenger og Chr. R. Jansen. 1991, s. 37-50, her s. 47ff.; se Erland Kolding Nielsen: Anf. arb. 2010, s. 440-42.
- 5 Se Per Andersen: *Lard ret og verdslig lovgivning. Retlig kommunikation og udvikling i middelalderens Danmark*. 2006, s. 3ff.
- 6 DGL, II. 1933, s. i-xiv.
- 7 Den mest ajourførte videnskabelige forskningsoversigt over den middelalderlige bogkultur, herunder overleverings- og bevaringssituationen, er *Levende ord & lysende Billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark. Essays*. Red. af Erik Petersen. Det Kongelige Bibliotek, Moesgård Museum. 1999.
- 8 Britta Olrik Frederiksen: Dansksprogede bøger fra middelalderen – i tørre og mindre tørre tal, *Levende ord & lysende Billeder*. 1999, s. 154-62, og tabel 1 s. 157; det skal dog understreges, at latinske håndskrifter ikke er medtaget i oversigten, og at der er rester,

- d.v.s. fragmenter, af slagtede kodekser, der er ældre, bl.a. det førnævnte Angersfragment af Saxo Grammaticus fra ca. 1200; det anslås (1999), at der er mindst 15.000 sådanne af alle arter før 1500 bevaret i Danmark, jf. Chr. Gorm Tortzen: Middelalderlige håndskriftfragmenter i Danmark, sst., s. 163-72.
- 9 Beregnet ud fra tabel 1, sst. s. 157. Talgrundlaget er af Olrik Frederiksen tilvejebragt ud fra *Gammeldansk Ordbogs* kildeliste med supplement i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs regi; kildelisten offentliggjordes på DSLs hjemmeside i efteråret 2010.
 - 10 Sst., s. 158.
 - 11 Peter Kofod Ancher: *Den Jydske Lovbog paa Gammel Dansk*. 1783, hvor han s. xxiii benævner det som ”St. [Stockholm] 37”.
 - 12 Peter Skautrup (udg.): *Corpus codicum danicorum mediæ ævi*, vol. X: Codex holmiensis C 37 – Codex holmiensis C 44 ... Lex Iutiae cum danica praefatione editit Peter Skautrup”. 1973, s. vii-ix, (C 37) s. 3-154, (C 44) s. 155-229. Forkortes herefter: CCDMA.
 - 13 Hele denne sag er kortlagt af undertegnede i afhandlingen ””Jyske Lov” som krigsbytte. En mytes opståen, udnyttelse og fald”, *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 49, 2010, ss. 437-510, med omfattende dokumentation, hvortil henvises i det følgende.
 - 14 Beslutningsforslag B 37, 7.11. 2008, *Folketingstidende* (digital udgave) > www.folketinget.dk/Samling/20081/beslutningsforslag/B 37/som_fremsat.htm <, 4 s. i udskrift.
 - 15 Se: http://www.ft.dk/dokumenter/tingdok.aspx?/Samling/20081/beslutningsforslag/B%2037/som_fremsat.htm <
 - 16 Spm. nr. 20 (alm. del), > <http://www.ft.dk/samling/20091/alm.del/KUU/spm/20/svar/667082/766187/index.htm> <
 - 17 Svar af 30.11. 2009, KUMs j.nr. 2004-22620-6.
 - 18 O. Walde: *Storbetidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie*. I. Akademisk afhandling. II. Uppsala & Stockholm 1916-20. 350, 511 s.
 - 19 Peter Skautrup (udg.): CCDMA. 1973, s. vii-ix.
 - 20 Thomas Riis: Anf. arb. 2004.
 - 21 Om denne udveksling, se: *Aarsberetning fra Det Kongelige Bibliotek for Finansarene 1927-28 og 1928-29*, afgiven ... af Carl S. Petersen. 1929, s. 12, og ... 1929/30-1942/43, ... af Svend Dahl. 1946, s. 50. Mere generelt se dav. rigsarkivar L. Laursen: ”Nyt fra historisk Tidsskrift”, *Historisk Tidsskrift*, 10. rk, I, 1930, s. 106-07. Jeg har senere til hensigt i en særskilt artikel at redegøre for udvekslinger af manuskripter og arkivalier imellem Danmark og andre magter siden det 19. århundrede.
 - 22 Svend Dahl: Anf. st., s. 50.
 - 23 KB, j.nr. 99-0329-25 og j.nr. 2009-026308.
 - 24 Se bl.a. interviews med kulturminister Per Stig Møller og undertegnede i *Politiken* 24.4. (”Nationalskat på vej hjem fra hinsidan”), DRs *Nyheder* 23.4.
 - 25 AM 51, 4to, ca. 1400, lovdelene muligvis lidt ældre.
 - 26 Mail af 3.6. 2010, KBs j.nr. 2009-026308.
 - 27 NKS 2237, 4o var grundlaget for den videnskabelige udgivelse i 1904, se *Södermannalagen efter COD. HAVN. NY KGL. SAML. 4:o. N:o 2237*. Utgiven av Karl Henrik Karlsson. Stockholm 1904 (*Samlinger utg. af Svenska Fornskrift-Sällskapet* 126).
 - 28 Karlsson: Anf. arb., s. xviii.
 - 29 Harald Ilsoe: *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811*. Det Kongelige Bibliotek, 2007, s. 177-79.
 - 30 Harald Ilsoe: Anf. arb., s. 203. Registrering af købet findes i en regnskabsprotokol F 2, Det Kongelige Biblioteks arkiv, se Carl S. Petersen: *Det Kongelige Biblioteks Håndskriftsamling*. 1943, s. 25; jeg takker Ilsoe for denne oplysning og andre henvisninger.
 - 31 ”Aftale Imellem Det Kongelige Bibliotek, København, og Kungliga Biblioteket, Stockholm, om udveksling af 2 håndskrifter fra dansk og svensk Middelalder”, KB j.nr. 2009-026308.